

УКРАЇНА В ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИМІР В СУЧАСНІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

У статті подано загальну характеристику основних підходів до осмислення процесу євроінтеграції України в сучасній вітчизняній історіографії в цивілізаційному контексті.

Ключові слова: європейська ідентичність, глобалізація, вестернізація, цивілізація, соціокультурна ідентичність.

Глобальні зрушення, що відбуваються в сучасному світі, залучають до свого кола тією чи іншою мірою практично всі країни, позбавляючи можливості кожну з них залишитись осторонь. Невід'ємною частиною тут виступає процес європейської інтеграції, у напрямку якої Україна обрала свій вектор державного розвитку. Всебічне осмислення цього історичного кроку, його аналіз з різних точок зору й обумовлює актуальність обраної теми. На жаль сьогодні тема євроінтеграційних процесів в Україні переважно перебуває і, відповідно, аналізується в політичній площині, що ставить певні перепони в об'рунтуванні виваженості європейського напрямку.

Виходячи з цього, метою даної статті є загальна характеристика осмислення процесу євроінтеграції України в сучасній українській історіографії в цивілізаційному контексті.

Методологія цивілізаційного підходу до аналізу сучасного стану світового розвитку набуває дедалі більшого поширення як серед західних (С.Хантінгтон, Ф.Фукуяма та ін.), так і вітчизняних науковців. Пов'язано це з вимогою осмислення та оцінки "глобальних" процесів на таксономічно відповідному рівні, де поняття "національної держави" як "первинного" атома всесвітньо-історичного процесу все більше втрачає, з огляду на подальшу ескалацію інтеграційних процесів у світі, свій евристичний та експлікаційний потенціал. Інтенсивність сьогоденного розвитку світу передбачає в своїй основі визначення "глобальних" векторів інтеграції, ліній "транснаціональної" співпраці чи конфліктності, що ґрунтуються на цивілізаційних (соціокультурних) пріоритетах та охоплюють у своїх межах різні країни. В цьому сенсі, поклавши в основу вузькі "національні" чи то зовнішньополітичні інтереси, вже стає неможливою спроба адекватної орієнтації в сучасному глобалізованому світі.

Осмислення європейського вектору розвитку України в сучасній вітчизняній історіографії позначено, в першу чергу, спробами визначення й чіткого окреслення самої мети цього новітнього історичного поступу. Основним тут виступає неоднозначне, а тому й надзвичайно дискусійне питання: що ж собою являє "Європа"? З одного боку європейський субконтинент ніколи не був культурно однорідним, проте наявність факту "європейської ідентичності", як одної з реалій сьогодення визнається практично всіма дослідниками, зокрема такими західними науковцями як Е.Сміт, М.Фуше, відомими українськими вченими М.В.Поповичем та іншими¹. Проте слід зазначити, що більшість дослідників аналізує феномен "європейської ідентичності" лише через соціально-філософську та психологічну призму. В політичну ж площину "європейську ідентичність" виводять зазвичай лише політичні діячі, які, звісно, не претендують на науковий аналіз.

В роботі "Європейська політична інтеграція в сучасній цивілізаційній системі" дослідник

О.Ю.Полтораков слушно зазначає, що попри видимість Європи як конфедеративної структури, саме європейська цивілізаційна ідентичність, поруч з іншими обставинами, виступає її підґрунтям. Тобто, не зважаючи на універсальність політичної моделі Європейського Союзу, він і надалі продовжує залишатись регіональним проектом, створеним на цивілізаційній основі. Звідси й подальше створення сучасного єдиного європейського простору також тісно пов'язане з його цивілізаційною складовою, котра являє собою базис для об'єднання різних національно-культурних одиниць².

Одне з перших місць тут займає точка зору, яка виходить з цивілізаційної приналежності України до європейського соціокультурного простору аж до цілковитого ототожнення з останнім. Характерними в цьому плані виступають праці дослідника Л.Залізняка. В своїх міркуваннях, як то в роботі "Україна серед світових цивілізацій", автор виходить з тези про те, що ще Київська Русь, як перша українська держава, за всіма параметрами належала до типових ранньосередньовічних держав Європи і з самого моменту виникнення була органічною частиною останньої.

Відштовхуючись від цього положення автор і надалі проводить аналіз "європейської" історії України. Досить симптоматичним в цьому плані є, поряд із соціально-економічними, приклад "європейської" християнізації Київської Русі. Дослідник виходить з того, що, з одного боку, християнство, прийняте Київською державою являло собою загальноєвропейську релігію, стаючи тим самим основою для духовної інкорпорації останньої до європейської спільноти, а з іншого – Київська Русь була християнською, проте не православною державою, адже остаточний розкол християнства на католицизм та православ'я стався лише у пізньому Середньовіччі, а 1054 року він лише намітився. Після занепаду Київської Русі естафету української ідентичності переймає на себе Галицько-Волинське князівство, де вже в новітній час саме Галичина, порівняно з "підросійською Україною", зберегла національну українську свідомість.

Ідеалізуючи Європу та європейські цінності (ринкова економіка, демократичний парламентаризм тощо) та констатуючи перемогу європейських принципів організації в усьому світі, автор вказує на їх безальтернативність щодо України, звідки робить висновок про необхідність "закономірного" повернення її до Європи, від якої вона на деякий час була насильно відірвана³.

В контексті зафіксованого ще в 90-х роках ХХ ст. на законодавчому рівні прагнення України інтегруватись у європейські та євроатлантичні структури й подальшої інтенсифікації цього процесу поточного моменту (вступ України до СОТ та вектор вступу до НАТО) викладена авторська концепція виглядає найбільш прийнятною. Проте в соціокультурній перспективі вона вимагає певних коректив. Так, християнський вектор Київської Русі був спрямований саме з Візантії і до Візантії, де християнство вже на момент кін. Х ст. досить суттєво відрізнялося від Риму як у догматичному, так і в обрядовому характері. Звідси розкол 1054 р. мав виключно юридичний характер, що мав затвердити вже досить тривалий фактичний стан справ.

З іншого боку, якщо визнати, що Київська Русь не була православною, то тоді її історія постає як протиставлення подальшій історії України (згадати хоча б вступ Запорізького Коша 1620 року саме до православного Київського братства, подальше неприйняття й боротьбу проти унії тощо). В свою чергу протиставляючи Галичину як "носія української національної свідомості" решті Наддніпрянської України, автор вириває з контексту національної історії більшу половину України, де саме тоді й відбувалося "шліфування" національної ідентичності (Т.Г.Шевченко та створення літературної української мови тощо). Що ж стосується сучасного стану світового розвитку, то концепція безальтернативності європейських, а по суті західних, цінностей майже дослівно повторює концепцію "кінця історії" Ф.Фукуями. Причиною тут виступає, імовірно, сама апіорність авторської концепції України як європейської держави, в той час як власне українська соціокультурна ідентичність була залишена автором поза увагою.

Інший варіант України як європейської держави викладено у статті В.Горського "Ще раз про пошук Європи". Автор виходить з конституювання Європи як складної системи взаємодіючих культурних регіонів, звідки постає необхідність визначення відношення до них української культури. Долаючи абсолютне визначення Європи як абстрактного поняття певної культурної цілісності, дослідник, в свою чергу, констатує наявність "трьох Європ": Західної,

Східної та "Серединної" або "Центральної". На його думку, Середньоевропейський регіон, цілісність якого обумовлюється його перехідним характером, що не співпадає ані з Заходом, ані зі Сходом Європи, можна виділяти принаймні з XV – XVI ст. Виходячи з того, що Україна географічно розташована на крайньому східному кордоні Серединної Європи, а разом з тим і складає крайній західний рубіж Європи східної та враховуючи, що впливи Сходу чи Заходу Європи ніколи не створювали абсолютних перепон один одному в культурному житті України, автор визначає саме межу між Сходом Європи та Серединною Європою тим місцем, де й повинен здійснюватись процес європейської ідентифікації України⁴. Тут можна вказати на компромісність авторської концепції, де апріорність європейської ідентичності України об'рунтовується завдяки культурно-географічним чинникам.

Подібний підхід, але на основі таксономічно ширшого узагальнення, пов'язаного з цивілізаційною методологією, запропоновано київським вченим Ю.В.Павленком. В своїх міркуваннях він виходить з того, що поточну проблему вироблення стратегії розвитку та міжнародної інтеграції України неможливо вирішити поза широким суспільно-історичним, цивілізаційним контекстом. При цьому дослідник виходить із власної моделі цивілізаційного осягнення всесвітньо-історичного процесу, де Україна постає як складова західна частина Східнослов'янсько-Православної цивілізації.

Слід сказати, що за авторською класифікацією, ця цивілізація, поряд із Західною, Північноатлантичною тощо, охоплюється більш широким поняттям "цивілізаційного масиву". Звідси, на думку дослідника, питання про "європейський" статус України знімається як некоректне. Адже тоді вона, як і Росія та Білорусь, належить до Макрохристиянського цивілізаційного світу, при цьому автор уточнює "стиківий" характер Західноукраїнського регіону та Криму, а саму Україну в цілому відносить до його Східноєвропейсько-Євразійської системи.

З одного боку, таке таксономічно широке узагальнення в межах цивілізаційного масиву, який об'єднує, по суті, різні цивілізації (наприклад, Західна та Латиноамериканська цивілізаційна спільність тощо), не вказує на необхідність соціокультурної ідентичності в його межах України та Заходу, проте у цьому питанні погляди вченого можна порівняти з точкою зору дослідника Л.Л.Залізняка. Наприклад, у питанні про соціокультурно унікальний православний характер України, де постулюється "культурна" перевага Заходу та католицизму зокрема⁵. Щодо цього, то слід, зважаючи на спільні риси цих двох "євроінтеграційних" концепцій, відзначити "розмінний" в історіографічному контексті характер українського православ'я, що змушує відповідати в історичному плані на догоду сучасним вимогам часу та державним зовнішньополітичним орієнтаціям. Чи варто згадати в цьому плані, що і Національна революція 1648 – 1657 рр., і гайдамацькі повстання та Коліївщина 1768 р., і полемісти, і православні братства, і Запорозька Січ тощо завжди виступали саме проти унії та католицької "культурної" експансії. В свою чергу визначення наступу католицизму на Україну після 1596 р. як цивілізаційного впливу Заходу вимагає певних корективів і більш виваженого відношення, адже тут очевидно йдеться переважно про агресивну експансію західного соціокультурного простору й, відповідно, православний контррух, що, з огляду на свою широку поширеність серед усіх верств суспільства, саме й відповідав українській соціокультурній ідентичності. Так, численні повстання під гаслами знищення ксьондзів та уніатів доводять відому думку про те, що саме релігійна відмінність між православними та католиками і являла собою основний чинник соціокультурного розмежування в Середньовічній Україні.

Окреме місце в об'рунтуванні європейського шляху України займають дослідження, темою яких виступає історія формування цього вектору. Так, наприклад, дослідник О.О.Ляшенко у роботі "Інтеграція України у Європейські та Євроатлантичні структури", зазначає, що розробка європейського зовнішньополітичного курсу України має досить глибокі корені в українській історіографії. Ще на початку XX ст. такі вчені як М.Грушевський, В.Винниченко, Д.Донцов, С.Рудницький, І.Лисяк-Рудницький тощо заклали основи геополітичних досліджень в Україні. В подальшому західноєвропейський вектор отримав свій розвиток і широке схвалення саме в роботах представників діаспори: М.Сулятича, М.Сосновського, Р.Рахманного, Д.Андрієвського, Л.Карбовича тощо. Проте піком розробки європейського та євроатлантичного напрямів зовнішньої політики стали, за визначенням автора, 90-ті рр. XX ст., коли постала незалежна українська держава⁶.

Сучасний етап розвитку української євроінтеграційної політики в контексті розширення Європейського Союзу став темою роботи дослідниці О.О.Ковальової "Українська політика щодо євроінтеграційних процесів", в якій зокрема об'рунтовується необхідність входження України в інтегрований європейський простір, що, на думку автора, найбільш відповідає національним інтересам⁷.

З іншого боку, більшість сучасних вітчизняних вчених, не відкидаючи проте цілком євроінтеграційний вектор України, схильються до його проблемного аналізу, перше коло питань у якому складає окреслення соціокультурного простору Європи. За словами В.Горського, від 1054 року світова історія позначена розколом європейської християнської культури на західну, католицьку, і східну, православну⁸. Слідуючи за С.Хантінгтоном, дослідник О.Ю.Полтораков зазначає, що сучасна Новоєвропейсько-Північноамериканська цивілізація, як будь-яка системна цілісність, може бути розчленована на субцивілізаційні компоненти: європейську та північноамериканську складові⁹. В свою чергу, торкаючись сучасних глобалізаційних процесів, дослідник А.Гальчинський робить висновок про суперечність цінностей європейської цивілізації принципам американізму¹⁰. Підтримуючи цю точку зору, Ю.В.Павленко констатує поряд із об'єктивними суперечностями між двома провідними частинами Заходу – США та Європейським Союзом, ще й суперечності в межах останнього¹¹.

Поряд з визначенням "двоїстого" характеру Європи, провідною точкою зору вітчизняних науковців є, в свою чергу, констатація і неоднорідної соціокультурної співвіднесеності самої України. Такий підхід, за словами Ю.В.Павленка, має певну традицію у вітчизняній історіографії, адже був започаткований ще в сер. ХХ ст. І.Лисяком-Рудницьким, який зазначав, що Україна "розташована між світами грецько-візантійської і західної культур" і, як законний член їх обох, намагалася протягом всієї своєї історії "поєднати ці дві традиції в живу синтезу". Сам дослідник в цьому контексті виділяє західні області України, що, за його класифікацією, є стиковою зоною Східнослов'янсько-Православної та Західноєвропейсько-Північноатлантичної цивілізацій, та Крим, що впродовж кількох століть був залучений до Мусульманської цивілізації¹². Цю ж точку зору підтримує і дослідник А.Гальчинський вказуючи, слідом за С.Хантінгтоном, що Україна належить до розряду цивілізаційно розколотих країн¹³. За словами відомого вченого С.Б.Кримського, за географічним положенням, історією, культурою та етико-релігійними цінностями Україна належить до центральноєвропейського варіанту Західної цивілізації, проте, попри той факт, що її західні області тривалий час входили до складу Австро-Угорщини та Польщі, більша частина українського народу проживала в регіонах Східної Європи, Євразії¹⁴. В свою чергу В.Горський, інтерпретуючи тезу С.Хантінгтона про Україну як "роздвоєну країну" ("cleft country"), переводить це питання в іншу площину осмислення. За його словами, зіткнення на полі української культури передбачають не багатоманіття різних етносів, що об'єднані в єдиній державі, а навпаки – ознаку поліморфізму самого українського етносу та його культури як певної єдності¹⁵.

Врахування соціокультурної строкатості та неоднорідності як самої Європи, так і зокрема України, сприяє більш виваженому сприйняттю та оцінці сучасного західного впливу на українське суспільство. Так, більшість дослідників, попри "привабливі" перспективи "озахіднення", схильні розглядати глобалізацію саме як експансіоністське поширення Західної цивілізації. Наприклад в концепції Ю.В.Павленка провідна роль в процесі глобалізації відводиться Західній, Новоєвропейсько-Північноамериканській цивілізації, гегемонія якої полягає у фінансовій, військово-політичній та інформаційній сферах¹⁶. Відомий вітчизняний вчений Ю.М.Пахомов визначаючи Захід "локомотивом сучасної планетарної інтеграції", ставить знак рівняння між інтеграцією та вестернізацією, що поглиблюється. Причому, за словами дослідника, впевненість у тому, що слід рухатися саме на Захід, сумніву практично не піддається¹⁷. В свою чергу А.Гальчинський уточнює, що сучасний глобалізаційний процес здійснюється не на загальних принципах Заходу, а саме на основі панамеріканізму, обумовлюючи тим самим свою неєвропейську форму суспільного розвитку¹⁸. Констатуючи все ж таки безальтернативність європейського шляху України, вчений С.Б.Кримський вказує зі свого боку на "антиномічну" суперечність між неоліберальною глобалістикою Заходу та необхідністю національно-державного самовизначення народів¹⁹.

В цьому контексті актуальною темою постає вже не просто євроінтеграційний вектор України,

а саме вплив Західної цивілізації на український соціокультурний простір. Щодо цього, то, як це не парадоксально, провідні вітчизняні науковці вбачають у цьому процесі більше негативних сторін і тенденцій, які прямо суперечать соціокультурній унікальності України. Так, за словами Ю.М.Пахомова, жодна країна, що сприйняла вестернізацію на віру, не змогла дістатися рівня країн процвітаючих, навіть більше – глибока криза, в якій вони опинилися, напряду пов'язана з намаганням засвоїти запропоновану Заходом модель. Сюди ж вчений відносить і Україну, кризовий стан якої викликаний нездатністю трансформувати досвід Заходу через свою особливу специфіку²⁰. В свою чергу Ю.В.Павленко слушно вказує на хибність поширеної переконаності в тому, що всі люди однаково орієнтовані у своїй поведінці на індивідуалістично-прагматичні ідеали Західної цивілізації і мають однакові, адекватні для їх досягнення ціннісно-мотиваційне підґрунтя, менталітет та історичний досвід. Більше того – насильницький злам етнічного, тим більше – цивілізаційного, стереотипу поведінки викликає загальну деградацію всієї соціокультурної системи²¹.

Саме постійна орієнтаційна націленість України протягом всієї історії на певні зовнішньополітичні пріоритети дала змогу відомим дослідникам Ю.Шаповалу та А.Гальчинському назвати історію України "історією політики орієнтації"²². Цю ж лінію підтверджує і дослідження В.П.Горбатенка "Модернізація українського суспільства". В цій роботі історичний процес вдосконалення українського суспільства автор відносить до типу неорганічної (вторинної) модернізації (так звана "неорганічно-навздогінна модель"). Його своєрідність у вітчизняних умовах полягає у подвійній залежності України від Західної цивілізації (Річ Посполита тощо) та Російської імперії, у політичну залежність до якої вона потрапила із середини XVII ст. Дослідження цієї особливості дало можливість автору зробити висновок про те, що українська культурна матриця відторгає як однобічно індивідуалістичну прозахідну, так і однозначно колективістську (типу російської) форми організації суспільно-політичного життя²³.

Ця специфічна унікальність історичного досвіду України спонукає більшість сучасних вітчизняних дослідників, попри декларування європейського вектору, до визнання необхідності визначення власної соціокультурної ідентичності. З іншого боку, цьому сприяє і те, що навіть на поточний момент Західний світ традиційно не вважає Україну за країну, яка б мала тотожну з ним цивілізаційну ідентичність²⁴.

В цьому контексті слушною є думка В.Горського про те, що ставлення до Європи слід виробляти не з позиції європоцентризму, а саме на підставі питоми української візії геокультурного простору, адже шлях до Європи – в покладанні центру у собі²⁵.

Розробці питання соціокультурної ідентичності України присвячений цілий ряд робіт сучасний вітчизняних науковців. Серед них вирізняються монографія авторського колективу, за участю відомих вітчизняних вчених М.Є.Горелова, О.П.Моці, О.О.Рафальського "Цивілізаційна історія України: Нариси", що отримала схвальну рецензію Ю.В.Павленка в Українському історичному журналі, наукова робота В.М.Бабенко "Історіософські ідеї доби Київської Русі (на матеріалах книжної культури)", монографія дослідника Б.Б.Глотова "Культурно-цивілізаційна ідентифікація українського народу" тощо²⁶. В останній, зокрема, зазначається, що цей процес може мати відлік саме з прийняття християнства Візантійського обряду. Пов'язано це з тим, що, на думку вченого, культурно-цивілізаційна ідентифікація українського народу, поряд з такими чинниками як національний характер чи держава, не може бути здійснена без урахування ролі релігії як його духовно-світоглядної основи. Адже імпульсом до потужного злету культурно-цивілізаційної ідентифікації Київської держави стало "Слово про Закон і Благодать" першого митрополита з русичів Іларіона. Звідси дослідник робить висновок про те, що християнство, як основа соціокультурної ідентифікації Київської Русі, було не візантійським чи римським, а саме власним, руським²⁷.

Цей же хід міркувань дозволив досліднику В.М. Бабенко зробити висновок про феномен Київського християнства як соціокультурної основи Давньоруської цивілізації²⁸.

Підводячи підсумки проведеного дослідження, можна зробити висновок про те, що в контексті аналізу "Україно-Європейських" відносин, вектор європейської інтеграції України постає провідним і не піддається скепсису з боку практично всіх сучасних вітчизняних науковців. Це тягне за собою, з іншого боку, фактично "апріорність" визначення України саме як

"європейської" держави, тобто країни, яка має "європейську" соціокультурну ідентичність. Загалом у сучасній українській історіографії можна виділити три варіанти осмислення євроінтеграційного процесу України. Перший є більш радикальним і веде практично до ототожнення України та Європи (Л.Залізник, В.Горський, Ю.В.Павленко тощо). Другий підхід, що позначений ширшим складом вітчизняних науковців, схиляється до більшої виваженості в оцінці європейського вектору України (А.Гальчинський, Ю.Шаповал, В.П.Горбатенко, О.Ю.Полтораков, Ю.М.Пахомов, С.Б.Кримський тощо). Серед іншого, одним з висновків, поряд із сприйняттям української євроінтеграції як "об'єктивної реальності", є визначення негативного впливу Заходу ("вестернізації") на Україну, що дає змогу вченим констатувати необхідність осмислення особливостей власне українського соціокультурного простору. Ці ідеї є основою третього підходу до об'рунтування європейського поступу України (М.Є.Горелов, О.П.Моця, О.О.Рафальський, Б.Б.Глотов, В.М.Бабенко тощо).

Дослідження історії формування наукового осмислення європейського вектору України, що має, як виявилось, досить ґрунтовну традицію у вітчизняній історичній думці, складає окрему лінію робіт в сучасній українській історіографії (О.О.Ляшенко, О.О.Ковальова тощо).

Загалом можна констатувати відповідність сучасним реаліям та значний евристичний потенціал використання цивілізаційної методології сучасними вітчизняними вченими в плані осмислення європейського поступу України. Проте слід зазначити, що головним її покликанням є фіксація соціокультурної унікальності, в той час як наявна співвіднесеність України із Заходом пов'язана, в основному, із сучасною геополітичною кон'юнктурою. Натомість, успішність розбудови власної держави та суспільства в цілому, на пряму залежить від чіткого бачення власного цивілізаційного коріння й орієнтації, перш за все, на соціокультурну унікальність власного історичного шляху.

¹ Попович М.В. Європа – Україна – праві і ліві. – К., 1997. – 108 с.; Сміт Е.Д. Національна ідентичність. – К., 1994. – 224 с.; Фуше М. Европейская республика. История и географические контуры: Пер. с фр. В.П.Серебрянникова и Т.Н.Серебрянниковой. – М., 1999. – 168 с.

² Полтораков О.Ю. Європейська політична інтеграція в сучасній цивілізаційній системі: дис.... канд. політ. наук: 23.00.04. – К., 2004. – С. 4, 95.

³ Залізник Л.Л. Цивілізаційний вибір України: Європа чи Азія // Визвольний шлях. – Кн. 2 (671). – Лютий 2004, річник 57. – С. 44., 46, 49; Залізник Л.Л. Україна серед світових цивілізацій / Леонід Львович Залізник. (Бібліотечка українознавця). – К., 2001. — С. 62 – 64, 68 – 69.

⁴ Горський В. Ще раз про пошук Європи // Філософсько-антропологічні студії. – 2000. – С.45, 47 – 50.

⁵ Україна в процесах міжнародної інтеграції / За ред. д-ра екон. наук В.Р.Сіденка. – Харків, 2003. – С. 50, 52, 57, 59.

⁶ Ляшенко О.О. Інтеграція України у Європейські та Євроатлантичні структури (90-ті роки ХХ ст.): дис.... канд. іст. наук. – К., 2002. – С. 178 – 179.

⁷ Ковальова О.О. Українська політика щодо євроінтеграційних процесів: дис.... доктора політ. наук. – К., 2003. – С. 12 – 15.

⁸ Горський В. Вказ. праця. – С.46.

⁹ Полтораков О.Ю. Вказ. праця. – С.95.

¹⁰ Гальчинський А.С. Глобальні трансформації сучасності: концептуальні альтернативи: Методологічні аспекти / Анатолій Степанович Гальчинський. – К., 2006. – С.258.

¹¹ Україна в процесах міжнародної інтеграції. Вказ. праця. – С. 35.

¹² Там само. – С. 50, 52, 57.

¹³ Гальчинський А.С. Вказ. праця. – С. 104 – 106.

¹⁴ Кримський С.Б. Колізії цивілізаційного вибору в посттоталітарній Україні // Філософсько-антропологічні студії. – К., 2000. – С. 39 – 40.

¹⁵ Горський В. Вказ. праця. – С.53.

¹⁶ Україна в процесах міжнародної інтеграції. Вказ. праця. – С. 27.

¹⁷ Пахомов Ю.М., Лук'яненко Д.Г., Губський Б.В. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі. – К., 1997. – С. 89; Пахомов Ю.М. Цивілізаційні виклики і сучасна Україна // Політична думка. – №1. – 1997. – С. 165.

- ¹⁸ Гальчинський А.С. Вказ. праця. – С. 254.
- ¹⁹ Кримський С.Б. Вказ. праця. – С. 37.
- ²⁰ Пахомов Ю.М., Лук'яненко Д.Г., Губський Б.В. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі. – С. 90; Пахомов Ю.М. Цивілізаційні виклики і сучасна Україна. – С. 165.
- ²¹ Україна в процесах міжнародної інтеграції. Вказ. праця. – С. 63.
- ²² Гальчинський А.С. Вказ. праця. – С. 307.
- ²³ Горбатенко В.П. Модернізація українського суспільства у контексті сучасних цивілізаційних процесів: дис.... доктора політ. наук. – К., 1999. – С. 132 – 157, 160.
- ²⁴ Україна в процесах міжнародної інтеграції. Вказ. праця. – С. 71.
- ²⁵ Горський В. Вказ. праця. – С. 57.
- ²⁶ Горелов М.Є., Моця О.П., Рафальський О.О. Цивілізаційна історія України: Нариси. – К., 2006. – 631 с.; Глотов Б.Б. Культурно-цивілізаційна ідентифікація українського народу: Монографія. – Дніпропетровськ, 2002. – 216 с.; Бабенко В.М. Історіософські ідеї доби Київської Русі (на матеріалах книжної культури): дис.... канд. філос. наук. – Донецьк, 2003. – 185 с.
- ²⁷ Глотов Б.Б. Вказ. праця. – С. 31 – 35.
- ²⁸ Бабенко В.М. Вказ. праця. – 185 с.

В статье дана общая характеристика основных подходов к осмыслению процесса евроинтеграции Украины в современной отечественной историографии в цивилизационном контексте.

Ключевые слова: европейская идентичность, глобализация, вестернизация, цивилизация, социокультурная идентичность.

This article gives general characteristic of main points of interpretation of Ukrainian Euro integration's process in modern native historiography in civilization context.

Key words: European identity, globalization, westernization, civilization, social-cultural identity.